

DELO LADISLAVA HROVATA NA PODROČJU LATINSKE IN SLOVENSKE SKLADNJE

V članku je predstavljen prispevek klasičnega filologa, frančiškana Ladislava Hrovata, enega prvih slovenskih študentov klasične filologije na novoustanovljenem filološkem seminarju dunajske univerze, na področju slovenske in latinske skladnje. Hrovat, ki je poleg klasične filologije študiral tudi slavistiko, se je zelo zanimal za slovnična vprašanja slovenščine in latinščine, še zlasti s področja skladnje obeh jezikov; rezultat tega so njegove objave o različnih slovničnih vprašanjih latinščine in slovenščine. Njegovi članki o slovničnih vprašanjih latinskega jezika, še zlasti latinske skladnje, so pionirski prispevki s področja latinske slovnice pri nas. Vrhunec Hrovatovega dela na področju latinske slovnice je bila njegova *Latinska slovnica za slovensko mladež*, prva v slovenščini pisana latinska slovnica, ki jo je izdal l. 1874.

Ključne besede: Ladislav Hrovat, slovenska skladnja, latinska skladnja, klasični jeziki, zgodovina klasičnega šolstva

Uvod

Jožef Hrovat, ki je po vstopu v frančiškanski red in po končanem noviciatu l. 1846 dobil redovno ime Ladislav, se je rodil 10. marca 1825 v vasi Veliki hrib v Tuhinjski dolini. Najprej se je šolal na glavni šoli v Kamniku (1837–1839), kjer je bil kot odličen učenec večkrat vpisan v zlato knjigo odličnjakov, leta 1839 pa se je vpisal na ljubljansko gimnazijo, ki jo je zdeloval in končal z odliko l. 1845, ko je vstopil v frančiškanski red. Leto 1846 je preživel v noviciatu v frančiškanskem samostanu Nazarje, sledili pa sta dve leti filozofskega študija (1847–1848) na zasebni frančiškanski filozofski šoli v samostanu Kostanjevica pri Gorici; tu je obiskoval tudi prvi dve leti študija teologije (1849–1850), 22. septembra 1849 pa

je v Gorici prejel mašniško posvečenje. V letih 1851 in 1852 je nadaljeval študij teologije v Ljubljani, leta 1852 pa ga so ga predstojniki poslali študirat na Dunaj. Neposredni povod za to je bila pobuda škofa Wolfa, da bi se šestletna novomeška frančiškanska gimnazija preoblikovala v osemletno; naloga frančiškanov je bila zagotoviti ustrezno usposobljene učitelje in zato so svoje najbolj perspektivne kadre, med njimi tudi Hrovata, poslali na študij v tujino. V zimskem semestru 1852/1853 se je vpisal na dunajsko univerzo, smer klasična filologija in slavistika; po dveh letih je opravil usposobljenostni izpit iz klasične filologije (ne pa tudi slavistike) in začel na novomeški gimnaziji delovati kot suplent. Profesorski izpit je opravil l. 1859. Na novomeški gimnaziji je Hrovat deloval vse do upokojitve l. 1890. V Novem mestu je tudi umrl 14. aprila 1902 (Detela 1902; Hrovat 1891; Hriberšek 2006: 19–100).

Delo na področju slovnice

Hrovat se je s slovnico in slovničnimi vprašanji začel intenzivneje ukvarjati že v času študija; prva pobuda za to so bila predavanja iz grške skladnje pri Hermannu Bonitzu (dve leti) in iz latinske skladnje pri Carlu Josephu Grysarju (več let), pri katerih je obiskoval tudi vaje, ter slovnična predavanja pri Miklošiču; to potrjujejo tudi vpisnice na dunajsko univerzo (AUW – Nationale, Hrovath, Ladislaus, Wintersemester 1853 – Sommersemester 1858). Ko pa je začel l. 1854 učiti na novomeški gimnaziji, se je začel intenzivneje ukvarjati prav z vprašanji slovenske in latinske skladnje.

Posledični odvisniki v latinščini

Leta 1858 je v izvestju novomeške gimnazije objavil svoj edini strokovni prispevek s področja latinske slovnice, ki je bil napisan v nemščini: *Ueber das aoristische Perfect in Folgesätzen nach einem Tempus hist. im Hauptsatze (O aorističnem perfektu v posledičnih odvisnikih za historičnim časom v glavnem stavku)* (Hrovat 1858). V predstavitvi je izhajal iz splošne slovnične teorije o latinskih posledičnih stavkih ter razmerju v njih uporabljenih časov in naklonov. Zanimalo ga je, zakaj je v posledičnih stavkih, v katerih stoji v glavnem času pretekli (stranski) čas, tudi v najbolj vzorni prozi enkrat uporabljen konjunktiv imperfekta, drugič pa konjunktiv perfekta, zakaj sta v nekaterih primerih za istim glavnim stavkom v odvisniku uporabljena celo oba konjunktiva, kakšno je razmerje med rabo konjunktiva imperfekta in perfekta in kaj to rabo pogojuje. Skušal je ugotoviti, kaj je bilo za pisce merodajno pri uporabi konjunktiva enega ali drugega časa (če bi bilo to sploh mogoče ugotoviti). Praktične primere je zbral iz Cezarja, Cicerona, Livija in Salustija. Odvisnike je obravnaval s historičnega vidika, ne glede na obliko, ki bi jo imeli, če bi stali kot neodvisni stavki (Hrovat 1858: 4). Končna ugotovitev je bila, »da v posledičnih odvisnikih kot takih lahko historičnemu času sledita tako perfekt kot tudi imperfekt, da pa se jezikovna raba pretežno nagiba k imperfektu« (Hrovat 1858: 14). Svoje ugotovitve je primerjal tudi z drugimi slovničarji, predvsem pa se je oprl na razpravo svojega

profesorja Grysarja *Ueber den Gebrauch des aoristischen Perfects im Nebensätze neben dem Präteritum im Hauptsätze (O rabi aorističnega perfekta v odvisniku za preteklikom v glavnem stavku)* (Grysar 1851), a je ocenil, da je presplošna in da se drži zgolj teoretičnih okvirov, ki jih postavljajo latinske slovnice, med katerimi se je najbolj oprl na skoraj 700 strani obsegajočo in posebej za avstrijske gimnazije prirejeno *Kleine lateinische Sprachlehre* Ferdinanda Schultza (Schultz 1856).

Pogojni stavki

V *Slovenskem glasniku* leta 1862 se je Hrovat posvetil dvema temama: pogojnim veznikom in stavkom v slovenščini (Hrovat 1862a) ter slovenskemu deležniku sedanjega časa (Hrovat 1862b). Za izhodišče prve je vzel kratko notico Antona Umka v *Slovenskem glasniku* l. 1861 (Umek 1861), v kateri je ta načel vprašanje uporabe veznikov »ako«, »ko« in »če«, ter razpravo Janeza Šolarja z naslovom *Tempora und Modi im Slowenischen mit Rücksicht auf das Deutsche und die klassischen Sprachen (Časi in nakloni v slovenščini z ozirom na nemščino in klasična jezika)*, objavljeno v izvestju goriške gimnazije (Šolar 1858). Hrovat se je z njim strinjal, da imamo v slovenščini tri vrste pogojnih stavkov (Šolar 1858: 27), vendar je poudaril, da imamo tri z ozirom na zunanje izražanje z nakloni, po bistvenem pomenu pogoja pa lahko ločimo štiri vrste (Hrovat 1862a: 21). Sklep razprave je, da ima slovenščina štiri vrste pogojnih stavkov, ki jih je mogoče po notranjem pomenu deliti glede na uresničljivost pogoja, ta pa je lahko:

- 1.1. objektivno ali vsaj subjektivno resničen (če, ako);
- 2.2. neveljaven (ko);
- 3.3. mogoč in dozdeven (ako);
- 4.4. nedoločen (ko, ako).

Vezniki se ravnaajo po pogoju. Gradivo za obravnavo slovenskih pogojnih stavkov je dobil v *Novicah*, *Glasniku* in *Danici*, ob tem pa je delal primerjave tudi z vsakdanjim pogovornim jezikom. Pri klasifikaciji se je zgledoval po grški slovnici Georga Curtiusa (Curtius 1852: 200–204), ker so jo dijaki na gimnazijah najpogosteje uporabljali in so bili te delitve že vajeni, opozoril pa je tudi na več različic delitve pri piscih latinskih in grških slovnice. Izhajal je iz prepričanja o podobnosti sistema grških in slovenskih pogojnih stavkov, zato je dijakom svetoval: »Ker so hypotetični stavki v gerškem najbolj razločno izraženi, bi svetoval dijakom, kateri bero Demosthena in Platona, naj bi pogojne stavke presodili in predstavljali, in vidili bodo, da te pravila o slovenskih vezeh veljajo.« (Hrovat 1862a: 22).

Deležnik sedanjega časa

Drugi prispevek, naslovljen *Priložaj sedanjega časa*, je Hrovat posvetil vprašanju deležnika sedanjega časa v slovenščini (Hrovat 1862b), v razpravi, v kateri se opira

na Miklošiča in Metelka, pa izhaja iz vprašanja, ali je mogoče najti skladiščno razliko med tema dvema oblikama. Ostaja pri dveh vrstah deležnika sedanjega časa:

1. deležnik s končnico -č (-oč, -joč, -eč) in
2. deležnik s končnico -e (-é, -aje).

Glede na pomen deležnika (prilozaja) ločuje:

- a) pri drugi vrsti deležnika temporalni prilozaj, dodjavni prilozaj, kausalni (vzročni) prilozaj in instrumentalni prilozaj, kot posebnosti pa še »hoté« in »nehoté« (koncesivni prilozaj) in »gledé« (hipotetični prilozaj) (Hrovat 1862b: 89–94);
- b) pri prvi vrsti deležnika prilozaj kot atribut, prilozaj kot predikat, *epitheton ornans* (ali *otiosum*), substantivirani prilozaj, prilozaj kot okrajšani predikat, prilozaj kot sklanjani glagolski deležnik (»particip verbale sklonjen«) in kot posebnost »ležeče ... biti« (= lat. *interest*; gre za zvezo deležnika in pomožnega glagola, ki imata skupaj pomen določnega glagola, enako kot v latinščini zveza participa s pomožnim glagolom *esse*), kot posebnosti pa obravnava tudi participe »misleč«, »gredoč« in »sledeč« (kot germanizem) (Hrovat 1862b: 134–139). Pri razlagi deležnika si je Hrovat pomagal tudi z latinščino; za lažje razumevanje delitve in pomenov obeh deležnikov je ob slovenske primere v oklepaju večkrat zapisal tudi latinsko obliko deležnika, ki so jo vsi z gimnazijsko izobrazbo poznali, ali prevod v latinščino npr.: memo gredé (*praeteriens*); to govoré (*ea dicens*), potovaje (*iter faciens*), gredé (*peragrans*), begaje (*in fuga*), spravlja se nad (*arma illaturus*), gredé (*in via*; *discedens*; *rediens*), umiraje (*agonizans*), končaje (*dum perorat*), pojé (*canentes*), sožigaje (*igne vastantes*), vedé (*cum sciret*), vidé (*cum vidisset*), govoré (*pronuntiando*), pripovedovaje (*narrando*), razlagaje (*explicando*); proti ... ležeča stran (*quae vergit ad*) ...

Hrovat je svojo razpravo o pogojnih stavkih (Hrovat 1862a) dvakrat nadgradil. Prvič se je to zgodilo leta 1864 z objavo prispevka v *Slovenskem glasniku* z naslovom *Bi* (Hrovat 1864b). Začne pompozno: »Beseda 'bi' je sicer mala besedica, pa je mogočna; kajti brez nje bi skor govoriti ne mogli. Če ravno stara, ni še zastarela. Kraljuje po slovanskih okrajinah v raznih oblikah; mi imamo samo korenino, ki pa ne zvane ...« (Hrovat 1864: 221).

Nato sledi razprava, kje v slovenščini se »bi« uporablja, kdaj, v kakšnih kontekstih in povezavah, njegovo rabo v slovenščini pa je Hrovat primerjal tudi z rabo v grščini in latinščini. Osnovni povzetki njegove razprave so:

1. »bi« povsod izraža neko subjektivnost, tj. mišljeno, mogoče ali nemogoče dejanje, ne čiste resnice;
2. lahko uvaja trditev, željo, pretehtavanje, namero, pogoj, primero ali misel koga drugega;

3. »bi« v zvezi s preteklim deležnikom izraža tisto, kar v nemščini ali latinščini izraža konjunktiv;
4. zaradi široke rabe v slovenščini ga lahko razumemo kot poseben naklon (sam predlaga, naj bo konjunktiv).
5. »Ali pa, morda se da posneti po pomenu: osebni (subjektiv), umiselni, možni, možnik (Möglichkeit), in potem bi se po stavkovih razredih razcepil v: možnik terdiven (conj. potentialis) – *lahko bi pisal*; možnik prevdarjaven (conj. deliberativus) – *ali bi pisal?*; možnik želeven (conj. optativus) – *oh da bi naj pisal*; možnik nameniven (conj. finalis) – *da bi pisal*; možnik pogojni (conj. hypotheticus) – *ako bi pisal, kakor bi pisal*.« (Hrovat 1864b: 253).

Razpravo zaključí z latinskim stavkom, v katerem izraža svoj pomislek glede predlagane slovnične kategorije: »*At ego censeo, retinendum esse vocabulum 'konjunktiv'*«. «Jaz pa sodim, da je treba obdržati izraz 'konjunktiv'.

Drugič je razpravo o pogojnih stavkih dopolnil leta 1865, ko je v izvestju novomeške gimnazije objavil prispevek *Pogojni stavki latinski* (Hrovat 1865). Očitno je menil, da latinskih v slovnica, ki so bile v rabi, pogojni stavki niso dovolj dobro predstavljeni; prispevek je bil zato, ker še ni bilo latinske slovnice v slovenskem jeziku, še toliko bolj aktualen. Na to je uvodoma opozoril tudi sam avtor: »Ker slovníčarji lat. pogojnih stavkov ne obravnavajo posebej, dasi ravno imajo v oziru časoslovja in naklonov marsikaj lastnega in različnega od drugih verst stavkov, podamo tu celo razpravo iz slovenskega ozira.« (Hrovat 1865: 9).

Večino prispevka, v katerega je vnesel dognanja in ureditev, ki jih je uveljavil že pri sistemizaciji slovenskih pogojnih stavkov, je posvetil samostojnim pogojnim stavkom, manjši del pa odvisnim pogojnim stavkom. Posebnost prispevka je klasifikacija pogojnih stavkov, ki jih Hrovat deli na štiri skupine (slovnice jih običajno delijo na tri); ker virov, na katere se opira, ne navaja, lahko zgolj ugibamo, ali se je pri tem zgledoval po grški slovnici, morda celo po svojem učitelju Bonitzu. Zanimivo je tudi slovnično izrazje: za odvisni pogojni stavek uporablja izraz »pogojnik«, za glavni stavek »pogojenik«, velikokrat pa porek in prorek poimenuje kar »prvi člen« in »drugi člen« (po nem. »Vordersatz« in »Nachsatz«). Vsaka skupina pogojnih stavkov je ponazorjena s primeri iz književnosti, ki so tudi prevedeni; izbrani so iz Ciceronovih, Livijevih in Cezarjevih del, nekaj pa jih je izmišljenih.

Skloni

Slovenski lokal ima obširno rabo, toda samostojen ni nikoli razun nekterih adverbialnih izrek, ampak ima vselej pri sebi predlog, ki kaže razne razmere lokalove. Ne da bi predlog zahteval ta sklon; pravi vzrok lokalu, kakor vsacemu sklonu, tiči v notranjem pomenu stavka samega ali pa večidel v glagolu, in predlog se pridene le kot kazalo in natančnejše pojasnenje razmere. Zatorej je pa tudi večkrat viditi, da ima eden predlog razne sklone pri sebi, vselej po pomenu glagola. /.../ (Hrovat 1862c: 228.)

Tako je začel Hrovat v *Slovenskem glasniku* razpravo o slovenskem »lokalu« (mestniku ali lokativu) (Hrovat 1862c), prvo od treh razprav, ki jih je posvetil sklonom. Rabo lokala je razdelal glede na rabo ob predlogih (v; na; pri; po; ob; o). Tako na primer za zvezo predloga »pri« in lokala navaja (Hrovat 1962c: 230–231), da zaznamuje neko bližino, ki je lahko večja ali manjša, zunanja ali notranja, in da izraža:

- a) da sta si dve stvari bolj ali manj blizu;
- b) neko medsebojno razmerje med dvema stvarima ali osebama;
- c) ozir na stvar ali osebo, ki jo dejanje zadeva;
- č) velikokrat ima temporalni pomen;
- d) včasih ima posesivni pomen;
- e) lahko ima tudi koncesivni in kavzalni pomen;
- f) uporablja se tudi pri navedbi približnega števila ali mere;
- g) za izražanje imen hiš in cerkva.

Vse rabe je predstavil tudi s primeri, v posebno skupino pa je uvrstil lokale, ki so v rabi okosteneli in so postali adverbi; takšni so po njegovem:

- a) mestniki, ki izražajo čas dejanja in zaznamujejo dele dneva ali letne čase (pojuternem, ponoči, podnevi, pozimi, poleti, jesni, jutri, sinoči, danes, včeraj) in
- b) mestniki, ki dejanju določijo poseben kraj za razliko od splošnega (verh, napoti, namesti, mesti, sredi).

Po njegovem na rabo lokala vpliva štirinajst dejavnikov: kraj, čas, stanje osebe, ozir, način, medsebojno razmerje, lastnina, nedoločno (približno) število, vzrok, pripomoček in prepreka, razdelitev, vzajemnost, cilj in predmet govorjenja. Na koncu se je Hrovat ustavil še ob vprašanju slovenjenja izraza »lokal«; slovenski izraz »mestnik« se mu ni zdel primeren, ker je – po njegovem – njegov pomen preozek in ob njem vsakdo najprej pomisli na pomen kraja in časa. Bolj mu je bil všeč Vodnikov izraz »skazaven«, predlagal pa je tudi tri svoje različice: »kazavnik«, »razmeravni« in (kot najboljšo) »določnik« (Hrovat 1862c: 234–235).

Istega leta je Hrovat v izveščju novomeške gimnazije objavil svojo drugo razpravo o sklonih z naslovom *Slovenski genitiv* (Hrovat 1862d), ki jo je avtor ocene v *Slovenskem glasniku* takole pohvalno ocenil:

Letnik novomeške gimnazije obsega učeno razpravo o »slovenskem genitivu«, ki je zelo imenitna in zanimiva vsacemu jezikoslovcu. G. pisatelj, P. Ladislav Hrovat /.../ učeno prebira in z mnogimi izgledi razlaga obširno rabo slovenskega genitiva, ki je v slovenščini veliko večje važnosti, kakor v družih jezicah. Skazal se je v njem g. pisatelj prav bistroumnega razlagavca /.../.¹

¹ »Besednik.« *Slovenski glasnik* 5 (1862), 306–307.

Namena razprave je Hrovat razkril v zaključku razprave (Hrovat 1862d: 16). Kot prvo z njo bralcev ni hotel učiti, kako naj uporabljajo slovenski rodilnik, ampak jo lahko razumemo bolj kot poskus, da bi na podlagi primerov iz splošne rabe sistematično uredil teorijo slovenskega rodilnika. Namenil jo je predvsem mladim, da bi se zavedali slovničnih pravil in bi si privzgojili občutek za pravilno jezikovno rabo. Zato jo je tudi objavil v šolskem izvestju in to v slovenščini, kar je bilo del upora proti nemškutarskim pritiskom, pri katerem so profesorji novomeške gimnazije dejavno sodelovali, in odraz želja po uveljavitvi slovenščine kot učnega jezika na gimnaziji; primer je dobil tudi širše politične razsežnosti (Hriberšek 2006: 71–73). Drugi namen prispevka je bil poskus določiti, kdaj se sme rodilnik adjektivizirati; pri tem se je oprl na članek Mateja Cigaleta v *Novicah* z naslovom *Odloček iz slovenske sintakse*, v katerem se je ta posvetil vprašanju slovenskega rodilnika.² Hrovat je rabo rodilnika razdelil na tri velike sklope, te pa na vrste in podvrste (ohranjeni so izvorni izrazi):

- I. genitiv izvorni (*genitivus originis*), ki izraža izhajanje iz ali od česa, ločevanje, rešitev, izvor dejanja iz vzrokov (pomen vira): 1. izhojni ali pričetni genitiv (des Ausgangs- und Anfangspunktes); 2. genitiv rodbinski (der Abstammung); 3. genitiv izvorni (des Ursprunges, des Herrührens); 4. genitiv djavni (g. *subjectivus*, g. *auctoris*); 5. genitiv vzročni (g. *causativus*, der Veranlassung); 6. genitiv tvarinski (g. *materiae*, des Stoffes); 7. genitiv polniven ali obilnosti (g. *copiae*, der Fülle); 8. genitiv ločiven (der Trennung, des Lossmachens); 9. genitiv presežni ali primeravni (g. *comparativus*); 10. genitiv zanikavni (g. *negationis*);
- II. genitiv razdelni (*genitivus partitivus*), če samostalniki, zaimki, superlativi in števnik izražajo le del kake stvari ali celote in če zadevajo glagoli svoj objekt le deloma (pomen delitve): A. pri samostavnikih: 1. genitiv celote; 2. genitiv zadržka (des Inhaltes); 3. genitiv množine (g. *quantitatis*); B. pri zaimenih, določnih številih in superlativu: 4. genitiv pri določnih števkih; 5. genitiv pri superlativu; C. pri glagolih: 6. genitiv zadetega objekta (des afficierten Objektes); 7. genitiv pri glagolih udeležavnih (Verba des Betheiligung); 8. genitiv pri glagolih cenivnih (verba aestimandi, des Schätzens); 9. genitiv pri glagolih dotikavnih (des Berührens); 10. genitiv pri glagolih pomnivnih in zabivnih (Verba des Vergessens und Errinerns); 11. genitiv pri glagolih zahtevnih in želivnih (des Strebens);
- III. genitiv svojivni (*genitivus possessivus*), če med osebo in stvarjo, med stvarjo in dejanjem nastopi tako razmerje, da sodi en pojem v okvir drugega kot lastnina, kot npr. ožji pojem v širšega bodisi kot omejitven ali dodajalen (pomen lastnine, svojine): 1. genitiv lastnika (g. *possessoris*); 2. genitiv terpivni (g. *objectivus*); 3. genitiv okrožja (der Sphäre); 4. genitiv temporalni in lokalni (des Gebietes); 5. genitiv značavni (g. *qualitatis*); 6. genitiv dodjavni (der Beschränkung, Ergänzung – *limitationis*);

² *Novice* 17 (1859), št. 8, 59–60; št. 9, 66–67.

- IV. (genitivi zunaj sistema): 1. dvojni genitiv; 2. pri števnikih od pet naprej (samostalniki v genitivu); 3. pri izražanju občutij (g. *exclamationis*).

Poimenovanja posameznih funkcij roditelja kažejo na to, da delitev, ki jo je uvedel, ni bila njegova avtorska, ampak se je pri njej zgledoval po svojem profesorju Bonitzu, ki je tako delil grški genitiv in je to delitev predstavljal tudi svojim študentom na predavanjih iz grške skladnje; to potrjujejo tudi dva ohranjena zvezka zapiskov o grški skladnji v Hrovatovi zapuščini (Ms 1 – A. Študijski zapiski; Hriberšek 2006: 270). Zavedal pa se je, da je razdelitev, ki jo je vpeljal, zgolj osnova za nadaljnje delo: »Tudi nekatere pravila se mi samemu vegaste zdijo, toda to se bo dalo popraviti, preurediti in nekaj prestaviti. Da bi bil le pravo pot zadel, krivine se bodo sčasoma poravnale.« (Hrovat 1862d: 16).

Leta 1963 je Hrovat v *Slovenskem glasniku* objavil še prispevek *Slovenski dativ*, v katerem je sistemiziral rabo dajalnika kot sklon, ki »izraža medsebnost med dvema oseba ali pa med osebo in rečjo, in ta medsebnost utegne obstati v kakem pridevku osebe, ki jej gre v oziru na drugo osebo, ali pa v kakem djanji, ki zadeva posredno drugo osebo, tako da ste si osebi po djanji v vzajemnosti.« (Hrovat 1863a: 17).

Podobno kot rabo genetiva je tudi rabo dativa kategoriziral v naslednje skupine:

1. dativ ozira (*relationis*);
2. dativ prilastitveni (*proprietas*);
3. dativ vkoristenja (*commodi, incommodi*);
4. dativ dušne vzajemnosti (*ethicus*);
5. dativ subjektivni;
6. dativ medsebnosti (*communio*): a) dativ pri glagolih; b) dativ pri prilogah; c) dativ pri predlogih. Tudi pri razdelitvi dativa in orisu njegovih funkcij se je očitno opiral na latinsko in grško slovnico (na katerega slovnika, ni bilo mogoče zanesljivo ugotoviti; morda enako kot pri obravnavi genetiva na Bonitza), kar potrjujejo ne le poimenovanja, ampak tudi Hrovatova zaključna ugotovitve razprave:

Da je bistveni pomen dativa 'medsebnost' (Wechselbeziehung), potrjuje me v misli tudi tu, ker je rabila staroslov. dativ kot *casus absolutus*. Kako ima latinščina ablativ in grščina genitiv za *casus absolutus*, tako je rabila slovenščina dativ; toda s tem razločkom, da lat. in gršč. naznanjate razmere, slo. pa samo časne. ... Razloček med našim dajavnikom in staroslov. dat. abs. je samo ta, da sedaj ste si dve osebi (reči) v kaki medsebnosti, pri unem sta bila dva cela stavka – dvoje djanj. (Hrovat 1863a: 22.)

Zadnji odmevnejši prispevek o slovenskih sklonih, ki ga je tesno oprl na latinsko slovnico, je Hrovat objavil v *Ljubljanskem zvonu* leta 1890 pod naslovom *Dodatki slovenski gramatiki*.³ Dotaknil se je funkcij ablativa, ker je menil, da tema že v

³ *Ljubljanski zvon* 10 (1890): 683–685.

Janežičevi slovnici ni dovolj obširno obdelana, v Sketovi pa sploh ne. Rabo ablativa je sistemiziral takole:

- A. ablativ z obliko instrumentala. – I. Ablativ načina (*modi*); II. Ablativ orodnik (*instrumentalis*); III. Ablativ pridevni (*praedicativus*); IV. Ablativ časovni (*temporalis*);
- B. ablativ z obliko lokala.

Ustavil se je tudi ob poimenovanju sklona: »Izrazi mestnik, orodnik so preozki, druživnik je takó samo s prepozicijo. Torej naj bo ablativ v sliki sedanjega mestnika in orodnika.« (Hrovat 1890: 683). Prispevek je sklenil z ugotovitvijo, »da imamo v novoslovenščini 9 sklonov brez prepozicije: nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, ablativ načina (*modi*), ablativ orodnik (*instrumentalis*), ablativ pridevni (*praedicativus*), ablativ časovni (*temporalis*), ablativ prislovni (*adverbialis*)« (Hrovat 1890: 685).

Časi v latinščini in slovenščini

Lep primer primerjave med skladenjskimi lastnostmi latinščine in slovenščine je Hrovatov prispevek *Časoslovje latinskega jezika*, objavljen v izvestju novomeške gimnazije za leto 1863 in namenjen v prvi vrsti dijakom za lažje razumevanje razmerja med latinskimi in slovenskimi časi in njihovo rabo. Začenja se takole:⁴

Ker pa se razvija vsaki jezik iz lastne moči, po svojih pravilih, treba je poznati postave vsih, to je tistih, ktere hočemo primerjati in predstavljati enega v družiga. Tu nujmo primeriti latinskega s slovenskim, in sicer na prvo rabo latinskih časov v glavnem stavku; zakaj raba časov pri latinščini v glavnem stavku in odvisnem stavku je različna, in le tisti bo znal čase v odvisn. stavku prav obračati, kdor jih v glavnem stavku dobre umé, kdor pa ne pozna pravega pomena časov v glavn. stavku v oziru dobe in pa načina, taval bo pri odv. stavkih po tami. (Hrovat 1863b: 10.)

Izhajal je s stališča, da se je treba pri glagolu ozirati na dvojce: na časovno stopnjo in na vrsto dejanja ali, kot pravi sam »na dobo (Zeitstufe)« in »na djanja način (Zeitart)« (Hrovat l. c.); razlike med jeziki so zlasti pri načinu izražanja slednjega. V prispevku je predstavil čase v glavnem stavku in jih razdelil na ustaljene tri časovne stopnje:

- I. Praesens (sedanji čas), tudi praesens historicum (namesto aorističnega perfecta) in formalni praes. (s pomenom prihodnosti, npr. pojdem, porečem ...);
- II. Praeteritum (pretekli čas): 1. Perfectum absol. ali logic.; 2. Perfectum historic. ali aoristic.; 3. Imperfectum; 4. Plusquamperfectum;
- III. Futurum (prihodni čas): 1. futurum simplex; 2. futurum periphrasticum (part. fut. act. + sum).

⁴ Gl. tudi: *Šolske stvari. Ozir po naših gimnazijah. II. O novomeški gimnaziji posebej. Novice* 21 (1863): 270.

Čase in njihove funkcije je predstavil po enotnem sistemu. Vedno je najprej opredelil in orisal funkcijo latinskega časa, ki jo je dopolnil z latinskimi primeri (iz Cicerona, Cezarja, Nepota, Livija, Terencija) in jih dosledno prevedel v slovenščino. Nato je čas opisal z vidika slovenskega jezika in dodal slovenske primere, pri katerih je običajno prevedel v latinščino samo določno glagolsko obliko. Na koncu je svoje ugotovitve glede časov v glavnem stavku strnil v osem pravil za prevajanje iz slovenščine v latinščino (Hrovat 1863b: 14).

Leta 1864 je prispevek o latinskih časih nadaljeval v *Slovenskem glasniku* še z zahtevnejšim delom, z obravnavo časov v odvisnih stavkih; nadaljevanje je napovedal že na koncu svojega prvega prispevka (Hrovat 1864a: 14). Strukturo latinskih časov je predstavil po naslednjem sistemu. Izhajal iz možnosti, da v glavnem stavku stoji praesens, praeteritum, perfectum absolutum ter futurum ali imperativ, dejanje odvisnika pa je glede na glavni stavek ravnočasno (istodobno), predčasno (preddobno) ali prihodnje (zadobno). Nato je za vse možne situacije predstavil rabo časov in naklonov v odvisnem stavku skupaj s posebnostmi in izjemami pri rabi časov. Enako kot v prvem prispevku je tudi tu navedel primere, vendar samo latinske, ki jih je dosledno poslovenil.

Med Hrovatovimi prispevki, ki so posegali na področje slovenske skladnje, je treba omeniti še dva. Prvega je objavil v *Slovenskem glasniku* z naslovom *Kteri, a, o – ki*, v njem pa je obravnaval oziralni zaimsek (Hrovat 1863č). Predstavil je zgodovino njegove rabe pri slovenskih piscih in sintaktični pomen oziralnikov »ki« in »kteri« glede na rabo v sočasni slovenščini. Na koncu je naredil še povzetek celotne obravnave, strnil ugotovitve in v sedmih točkah podal pravila glede rabe »ki« in »kteri« (Hrovat 1863č: 180). Drugi prispevek z naslovom *Kakor – ko – kot* je prav tako objavil v *Slovenskem glasniku*, a tri leta pozneje (Hrovat 1866), v njem pa je predstavil rabo in pomene teh besed v slovenščini. Primerjav s klasičnima jezikoma v prispevku ni vključil.

Latinska slovnica za slovensko mladež

Po letu 1866 je v Hrovatovem delu nastopilo nekaj let zatišja; a izkazalo se je, da je bilo to le navidezno, kajti vsi njegovi prispevki s področja latinske in/ali slovenske skladnje so bili naložba za prihodnost in priprava na nastanek njegovega najpomembnejšega dela, prve slovnice latinskega jezika v slovenščini z naslovom *Latinska slovnica za slovensko mladež* (Hrovat 1874),⁵ ki je nastala ob zgledovanju na sočasne nemške in avstrijske slovnice (Zumpt 1850; Kühner 1851; Schmidt 1871), čeprav se Hrovat ni izključno držal nobene, opiral pa se je tudi na latinsko stilistiko svojega dunajskega profesorja Grysarja (Grysar 1854) in na njegova predavanja o

⁵ Prijatelj 1938/39: I, 73; *Novice* 19 (1861), 6. november; Šolske stvari. Vprašanje zastran slovenščine in odgovor na to vprašanje v kranjskem deželnem zboru. *Novice* 20 (1862), št. 16 (22. april); Krek, G.: Besednik. *Glasnik slovenski* 4 (1861), 75–76; ODZK 1866, 288; ODZK 1869, 148; Ostanek 1964: 410–411.

latinskem slogu. Hrovatova slovnica obsega 329 strani; drugi del (str. 124–288), skladnjo, je napisal najprej in sam navaja, da gre večinoma za lastno delo (Hrovat 1876). Snov je obravnaval deloma z latinističnega deloma s slovenističnega gledišča, kar med drugim nakazuje tudi uporabljeno slovnično izrazje, npr. »nanašavni stavki« = relativni stavki, »povračavno zaim« ali »povratnik« = povratni zaimek, »priredivaven« = prireden, »podredivaven« = podreden, »medsobniki« = korelativi itd., pri katerem ni bil vedno dosleden (najbrž namenoma, da se je uporabnik seznanjal tako z latinsko kot tudi s slovensko terminologijo), saj je včasih pustil latinski izraz (npr. *adjectiva denominativa* ...), včasih tujko (npr. praedikat, attribut ...), včasih je navedel obe obliki (npr. adjektiv (pridevnik) ...), včasih je ohranil podvojeni soglasnik latinskega izraza (attribut, atrakcija, apposicija), včasih ne (akusativ, gramatičen) (Hrovat (1874): VI (Predgovor)). Hrovatov lastni prispevek pri obravnavi skladnje ni v razporeditvi, opredelitvah ali kriterijih delitve slovničnih snovi (morda z izjemo pogojnih odvisnikov), ker si odstopanj od ustaljenih načinov obravnave ni mogel privoščiti, ampak v načinu obravnave; tu je opazno, da slovnica ni nastala izpod peresa suhoparnega latinskega slovničarja, ampak se je v njej pokazal tudi kot slovenist, pri tem pa je s pridom izkoristil svoje preteklo delo. V Hrovatovi rokopisni zapuščini je ohranjena tudi prenovljena izdaja slovnice, ki jo je pripravil po upokojitvi, skupaj z njo pa je pisal tudi latinsko vadnico (Ms 1 – C. Latinska slovnica; Ms 3 – B. Latinska vadnica – rokopisno gradivo za latinsko vadnico); v prenovljeni izdaji je poglavja znatno predelal, snov pa poenostavil in mestoma skrčil (skladnjo je na novo obdelal l. 1891), vendar učbenika nista izšla (Hriberšek 2005: 145–148; Hriberšek 2006: 186–189).

Sklep

Ladislav Hrovat se je pri obravnavi slovenske skladnje teoretsko tesno opiral na latinsko slovnico; njegovi prispevki o slovenski skladnji so izhajali iz pravil in instrumentarija, ki so ga tradicionalno uporabljali pri analizi latinske skladnje. Bil je cenjen ne le kot latinist, ampak tudi kot slavist; o tem priča dejstvo, da je bil l. 1862 eden od ocenjevalcev rokopisa Janežičeve slovnice in svetovalec za terminologijo (Janežič 1862). Vendar pa po izidu latinske slovnice zaradi prezasedenosti z učiteljskim delom ter duhovniškimi in redovniškimi obveznostmi na tem področju ni bil več dejaven vse do upokojitve l. 1890, ko je znova našel čas za posodobitev svoje latinske slovnice. V njegovi zapuščini pa se je ohranil tudi delno ohranjeni rokopis sicer neizšle slovenske slovnice (Hrovat, L. – Ms 1 – Č. Slovenska slovnica), ki jo je začel pisati l. 1891; najprej se je lotil obravnave slovenske skladnje in v celoti je, naslanjajoč se na latinsko slovnico, obdelal slovensko sklonoslovje (Hriberšek 2006: 186–189). Pri obravnavi latinske skladnje pa je na Slovenskem opravil pionirsko delo, ki so ga deloma upoštevali in se po njem zgledovali tudi poznejši pisci latinskih slovnice.

Viri

AUW – Archiv der Universität Wien

Hrovat, Ladislav, 1858: *Ueber das aoristische Perfect in Folgensätzen nach einem Tempus hist. im Hauptsatze*. Neustadtl, im Mai. Programm des k. k. Gymnasiums zu Neustadtl. 3–14.

Hrovat, Ladislav, 1862a: O pogojnih stavkih. Če, ako, ko, wenn. *Slovenski glasnik* 8. 17–22.

Hrovat, Ladislav, 1862b: Priložaj sedanjega časa. *Slovenski glasnik* 8. 89–94, 134–139.

Hrovat, Ladislav, 1862c: Slovenski lokal. *Slovenski glasnik* 8. 228–235.

Hrovat, Ladislav, 1862d: *Slovenski genitiv*. V Novomestu meseca junija, 1862. Programm des kaiserl. königl. Gymnasiums zu Neustadtl. 3–16.

Hrovat, Ladislav, 1863a: Slovenski dativ. *Slovenski glasnik* 9. 17–22.

Hrovat, Ladislav, 1863b: *Časoslovje latinskega jezika*. V Novomestu meseca junija. Programm des kaiserl. königl. Gymnasiums in Novomesto (Neustadtl). 10–14.

Hrovat, Ladislav, 1863c: Kteri, a, o–ki. *Slovenski glasnik* 9. 152–155, 177–180.

Hrovat, Ladislav, 1864a: Časoslovje latinskega jezika. *Slovenski glasnik* 10. 345–349, 376–379.

Hrovat, Ladislav, 1864b: Bi. *Slovenski glasnik* 10. 221–224, 250–253.

Hrovat, Ladislav, 1865: II. Pogojni stavki latinski. *Programm des kais. königl. Gymnasiums zu Neustadtl (Novomesto)*. 9–14.

Hrovat, Ladislav, 1866: Kakor – ko – kot. *Slovenski glasnik* 12. 183–185, 220–222.

Hrovat, Ladislav, 1874: *Latinska slovnica za slovensko mladež*. Spisal P. Ladislav Hrovat, profesor na c. k. gimnaziji novomeški. Novo mesto: Deželni odbor kranjski.

Hrovat, Ladislav, 1876: Recenzija latinske slovnice. *Novice* 34. 43–44.

Hrovat, Ladislav, 1890: Dodatki slovenski gramatiki. Ablativi. *Ljubljanski zvon* 10. 683–685.

Literatura

Curtius, Georg, 1852: *Griechische Schulgrammatik*. Prag: J. G. Calve.

Detela, Fran, 1902: † Profesor P. Ladislav Hrovat. *Jahresbericht des k. k. Ober-Gymnasiums in Rudolfswert für das Jahr 1901/1902*, 23–28.

Gysar, Carl Joseph, 1851: Ueber den Gebrauch des aoristischen Perfects im Nebensätze neben dem Präteritum im Hauptsätze. *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* 2. 905–915.

Gysar, Carl Joseph, 1854: *Handbuch lateinischer Stilübungen*. Köln, Schmitz (3. izdaja).

Hriberšek, Matej, 2005: *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu: 1848–1945*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Agora).

Hriberšek, Matej, 2006: *Življenje in delo p. Ladislava Hrovata*. Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij (Zbirka Documenta 15).

Hrovat, Florentin, 1891: P. Ladislav Hrovat, c. kr. gimnazijski profesor v pokoju, slovenski pisatelj. (Spisal F. H.). *Dom in svet* 4. 1–4, 51–52.

Janežič, Anton: O terminologiji. *Slovenski glasnik* 5. 172–174.

Kühner, R.: *Elementargrammatik der lateinischen Sprache. Für die unteren Gymnasialklassen.* Hannover: Hahn 1851.⁹

Ms – zapuščina p. Ladislava Hrovata, ki jo hrani frančiškanski samostan Novo mesto

ODZK – Obravnave Deželnega zbora Kranjskega

Ostaneč, France, 1964: *Šolske knjige. V: Slovenska Matica 1864–1964. Zbornik razprav in člankov.* Ljubljana. 399–428.

Prijatelj, Ivan, 1938/39: *Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848–1895.* Ocvirk, Anton (ur.). Ljubljana 1938 (I, II, III), 1939 (IV).

Schmidt, Karl, 1871: *Lateinische Schulgrammatik.* Wien (2. izdaja).

Schultz, Ferdinand, 1856: *Lateinische Sprachlehre zunächst für Gymnasien.* Bearbeitet von Dr. Ferdinand Schultz. Wien–Paderborn: Schöningh (4. izdaja).

Schultz, Ferdinand, 1862: *Aufgabensammlung zur Einübung der lateinischen Syntax.* Paderborn: Schöningh (2. izdaja).

Šolar, Jakob, 1858: Tempora und Modi im Slowenischen mit Rücksicht auf das Deutsche und die klassischen Sprachen. *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums am Schlusse des Schuljahres 1857/1858.* Görz, 14–37.

Umek, Anton Okiški, 1861: Slovniške opombe. (Zapisal A. Okiški). *Slovenski glasnik* 8. 116.

Zumt, Carl Gottlob, 1860: *Lateinische Grammatik.* Berlin: Dümmler (11. izdaja).